

koje prostor Bosne i Hercegovine u antičko i kasnoantičko doba interesuje u širem kontekstu.

Rezultati arheoloških istraživanja kasnoantičkog kršćanstva u Bosni i Hercegovini predstavljeni u ovoj knjizi oslikavaju ukupan domet bosanskohercegovačke starokršćanske arheologije do danas, ali i neumoran rad i zalaganje jednog izvrsnog istraživača, arheologa, u rasvjetljavanju posljednjih stoljeća antičke civilizacije na prostorima između Salone, Narone, Sirmiuma i Sisciae. Danas je pravo osvježenje susresti se sa djelom koje se temelji na rezultatima arheološke nauke, što govori da ona nije zaboravljena, te da će je još biti, kao što i sam autor *vjeruje da će rezultati istraživanja izneseni u ovoj knjizi (...) biti dobro polazište i pomoć nastavljacima ovakvog istraživačkog rada*. Pa, poželimo im sreću! ■

Melisa Forić

“Fojnički grbovnik”, Sarajevo: Rabić, 2005, str. 333.

Čuveni “Fojnički grbovnik”, koji se u fojničkom samostanu “brižno čuva od pamtivijeka”, 2005. godine dočekaao je svoje drugo pretiskano izdanje. Ovaj put zahtjevni posao pripremanja i tiskanja tog kapitalnog djela, u teškom vremenu za izdavaštvo, na sebe je preuzela sarajevska izdavačka kuća “Rabić”. Odluka izdavača da plasira proizvod ovakvog profila na tržište svakako predstavlja hrabar potez, koji je, kako se ispostavilo, bio pravi pogodak. Sama knjiga je uz medijsku pažnju dostojno promovirana; njeno objavljivanje propratila je većina dnevnih i tjednih listova i televizijskih emisija, a promocije su održane u Bosni i Hercegovini, ali i u njenom bližem susjedstvu. U javnosti je tako ponovo aktueliziran historijski značaj Fojničkog grbovnika, inače jednog od najpoznatijih zbornika grbova koji pripadaju ilirskoj heraldici, a ujedno i jedinog takve vrste koji se čuva u našoj zemlji odnosno u franjevačkom samostanu u Fojnici.

Kulturni fenomen ilirske heraldike se od kraja 16. stoljeća uspio nametnuti kao svojevrsan pandan neoficijelnom političkom programu zasnovanom na “općeslavenskom” jedinstvu kojeg je zagovarala nekolicina istaknutih pojedinaca. Ta specifična, ali i nerealna ideologija trebala je ponuditi novu predstavu o “ilirskim zemljama” i poslužiti kao kohezioni faktor u njihovom objedinjavanju oko zajedničkog cilja koji se temeljio na borbi protiv osmanske prevlasti na Balkanu. Međutim ilirska heraldika svoje početke ne duguje toj široko zamišljenoj ideji, nego ličnim aspiracijama pojedinih članova glasovite porodice Ohmučevića koja je u srednjem vijeku

pripadala srednjem humskom plemstvu. Sposobnost tih ljudi odvela ih je čak i do daleke Španjolske gdje su svoje usluge ponudili tamošnjem vladaru. Zavidne uspjehe koje su postigli željeli su potkrijepiti pozadinom i dokazima o plemićkom porijeklu pa su posegnuli za konstruiranjem jednog sasvim "novog" svijeta, zasnovanog na prošlosti, u kojem su oni "nekad davno" zauzimali istaknuto mjesto. Tragajući tako za svojom historijom Ohmučevići su sebi nastojali obezbijediti budućnost i domoći se španjolskog plemstva. Falsifikat pomoću kojeg im je to pošlo za rukom postao je protograf za izradu drugih grbovnika, a svi ostali zbornici grbova samo su njegove kopije ili prijepisi, od kojih fojnički predstavlja jedan od najkasnijih (Aleksandar Solovjev ga datira u period između 1675. i 1688. godine).

Iako pripada mnogo kasnijem vremenu, Fojnički grbovnik se skoro u potpunosti oslanja na srednjovjekovnu heraldičku tradiciju. Koliko je ta tradicija u ilirskim zbornicima vjerno prenesena, i koliko je upravo ti zbornici prekidaju, još nije utvrđeno i to će sigurno predstavljati jedan od glavnih zadataka historiografske nauke u budućnosti. Ovo novo izdanje "Fojničkog grbovnika" predstavlja veliki pomak u tom smjeru. Naime, prvi reprint grbovnika izašao još 1972. godine u izdanju Novinsko-izdavačkog preduzeća "Oslobođenje", ali je njegovo ponovno objavljivanje imalo svakako svoje razloge; pored ukazivanja na teško stanje u kojem se nalaze bosanska kulturno-historijska baština i knjižnica Franjevačkog samostana sv. Duha u Fojnici, potreba izdavanja ovog grbovnika opravdana je i činjenicom da je prvo izdanje postalo prava rijetkost, kako u antikvarnicama, tako i u knjižnicama. Kao jedan od razloga može se još navesti i ozbiljan pokušaj da se "Fojnički grbovnik" uvede u naučni diskurs, jer prvo izdanje nije pobudilo veću pažnju znanstvene javnosti, a njegovo drugo izdanje također bi trebalo predstavljati izvjestan napredak po pitanju naučne obrade grbovnika.

Novo izdanje Grbovnika iznimno je detaljno obrađeno; uvodnu studiju napisao je dr. Dubravko Lovrenović dok je popratni tekst sastavio fra Franjo Miletić. Svaki grb popraćen je komentarom, a sav popratni tekst, kao i uvodna studija snabdjeveni su prijevodom na engleski jezik. Iako retuširane, slike su urađene u boji i dosta su kvalitetno prenesene sa originala. To što listovi nisu preneseni izvorno, tj. onako kako stvarno izgledaju, ne predstavlja nikakvu manjkavost.

Međutim, nesumnjivo najvažniju prednost novog izdanja, u odnosu na prvo, predstavlja obimna uvodna studija dr. Dubravka Lovrenovića, naslovljena "Fojnički grbovnik (ilirski heraldika) i bosansko srednjovjekovlje". U ovom radu profesor Lovrenović piše o heraldičkim praksama u srednjovjekovnoj Bosni, identificirajući karakteristične simbole koji se nisu mnogo razlikovali od onih uobičajenih na prostorima zapadne i istočno-centralne Evrope; zatim nam predstavlja kratak pregled pojave zanimanja za "Fojnički grbovnik" stavljajući ga u jedan širi, evropski

kontekst, pri tom navodeći imena svih istraživača koji su se ozbiljno bavili ovom starinom neprocjenjive vrijednosti. On se posebno osvrće na Ohmučeviće, opisuje njihovu historiju i ukazuje na ulogu te porodice u stvaranju i razvoju ilirske heraldike, jedne od najznačajnijih pojava postsrednjovjekovne epohe na ovim prostorima. Lovrenović je tako, uz opširan popis korištenih radova, u svom tekstu još jednom pokazao da Bosna u srednjem vijeku nije bila izolirana pojava, nego da ni u kojem pogledu nije odskakala od suvremenih kulturnih strujanja prisutnih među feudalnom elitom tadašnje Evrope. Njegova razmatranja predstavljaju značajan doprinos izučavanju bosanske heraldike i svakako će poslužiti kao osnova za buduća proučavanja te još uvijek aktualne problematike.

Nakon uvoda, koji zajedno s engleskim prijevodom zauzima stranice 1 – 40, slijede stranice “Fojničkog grbovnika” s komentarima fra Franje Miletića. “Rodoslovie bosanskoga aliti iliričkoga i srpskoga vladania, zaedno postavljeno po Stanislavu Rubčiću popu, na slavu Stipa Nemanjića cara Sarbljena i Bošnjaka. 1340.”, kako glasi originalni naziv “Fojničkog grbovnika”, počinje spisom “Grbova plemenitih obiteljih ilirskih po redu slovah izvagjeni iz starinskih knjigah fojničkih”. Taj alfabetski spisak obuhvata pet stranica i u njemu su vidni pokušaji da se identificira porijeklo pojedinih porodica, tako što su uz neka imena naknadno u zagradi upisana i mjesta iz kojih te obitelji vjerovatno potiču. Nakon toga slijedi slika Bogorodice, zaštitnice Ilira i bosanskog kraljevstva, a zatim i prikaz zaštitnika kuće Nemanjića – svete braće Kuzme i Damjana. Na slijedećoj stranici nalazi se gore navedeni originalni naslov “Fojničkog grbovnika”, zajedno sa naknadnom potvrdom koju je 8. jula 1800. godine u Kraljevoj Sutjesci dopisao biskup i apostolski vikar fra Grgo Ili(ji)ć. Potvrda je pisana latinskim jezikom kazujući da se ovaj grbovnik u Franjevačkom samostanu u Fojnici “brižno čuva od pamtivijeka, naime od zauzeća bosanskog kraljevstva”. Poslije toga slijedi slika svetog Jeronima, zaštitnika Ilira, i, na posebnoj listi, zajednički grb složen od grbova 9 slavenskih zemalja (Makedonije, Slavonije, Bosne, Bugarske, Dalmacije, Srbije, Hrvatske, Raške i Primorja) i dvije vladarske kuće (Nemanjića i Kotromanića), da bi odmah uslijedili svi ti grbovi pojedinačno (uz još jedan grb koji im je dodan – grb nepostojeće zemlje Ilirije). Slijedećih 126 grbova predstavlja znakove znamenitih pleničkih porodica koji svoje porijeklo vuku s područja Hrvatske, Bosne, Hercegovine i Srbije.

Grbovnici su od svih izvora relevantnih za izučavanje heraldike, najpristupačniji i najrazumljiviji,¹ ali kako bi taj izvor bio pouzdan on treba imati nepobitan

¹ Izvrstan primjer za značaj jednog ovakvog spomenika jeste činjenica da nam “Fojnički grbovnik” pomaže u rješavanju pitanja boje pojedinih grbova koji se nalaze na autentičnom izvornom materijalu (na novcima, pečatima, kamenu...), gdje spektar heraldičkih boja ne dolazi do izražaja.

historijski osnov. Unatoč činjenici da je sastavljen tokom viševjekovne vladavine Osmanskog carstva, koje nije baštinilo heraldičku tradiciju, i unatoč tome da je "Fojnički grbovnik" samo kopija jednog falsifikata, može se pretpostaviti da je njegov autor barem u određenoj mjeri koristio autentične i vjerodostojne izvore. Osim toga, taj slikar je koristio i brojne fiktivne grbove, koje su evropski heraldičari izmišljali i sve više unosili u svoje zbornike heraldičkih znamenja. To nipošto ne umanjuje vrijednost ovog grbovnika, koji bi, nakon detaljne analize i istraživanja uz pomoć suvremenih istraživačkih metoda, otkrio more podataka koji bi nam pomogli u dekodiranju raznih aspekata bosanskohercegovačke heraldike (prof. Lovrenović u svom radu spominje kulturološki, politološki i geneološki aspekt).

Slabije poznavanje heraldičke materije i pojedinih grbova, kao i sitnije greške primjetne u popratnom tekstu, nameću nam zaključak da je neophodna jedna jedinstvena studija koja bi se isključivo odnosila na "Fojnički grbovnik", i koja bi se u toj obradi poslužila suvremenim znanstvenim dostignućima. Prošlo je 116 godina od kada je davne 1889. godine. Ćiro Truhelka predložio svoju metodu izučavanja grbovnika; "list po list, grb po grb". Teško je shvatiti da do danas niko nije pred sebe stavio taj zadatak. Međutim, ta obaveza, kako kaže profesor Lovrenović, mora stajati pred novom generacijom bosanskohercegovačkih medievalista, koji svakako ne bi smjeli zanemariti ovo iznimno važno pitanje bosanske historije. ■

Emir O. Filipović

Mladen Ančić, *Na rubu Zapada: Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2001, str. 299.

Na rubu Zapada: Tri stoljeća srednjovjekovne Bosne je knjiga rasprava, koja je po riječima Mladena Ančića nastajala posljednjih petnaestak godina. To je prikaz srednjovjekovne Bosne kao političke tvorbe koja se nazivala "Bosanski banat" ili "Bosansko kraljevstvo" ili jednostavno srednjovjekovna Bosna. Njena pozicija je bila na rubu Zapada, gdje je taj prostor završavao, a još nije počinjao prostor srednjovjekovnoga europskoga Istoka.

U prvom poglavlju autor ocrtava političku strukturu srednjovjekovne Bosne tj. prikazuje sustav veza i odnosa koji su direktno određivali i oblikovali forme i načine iskazivanja političke moći. U prvim redovima autor upozorava da "srednjovjekovna država" nije ni približno isto što i teritorijalna država ranomodernog doba, odno-